

KEBAN BARAJININ İNŞASI DOLAYISIYLA AÇIKTA KALAN HALKIN İSKÂN VE İSTİHDAMI

Turan ERSOY

Devlet Plâna Teşkilâtı Sosyal Plânlama Uzmanı

I. Problemin Tesbiti İçin Yapılan Çalışmalar :

Keban baraj gölü 58.00 hektar alam kaphyacaktır. Barajın su tutma tarihi başlangıçta 1.3.1970 olarak öngörülmekteydi. Halen bu tarihin 1970 sonu veya 1971 başı olacağı belirtilmektedir. Bu alan 92 yerleşme yerini bina ve arazileri ile tamamen, 121 yerleşim yerini kısmen etkilemektedir.

1966'da sonuçlandırılan ve İmar ve İskân Bakanlığı ile Köy İşleri Bakanlığının yürüttükleri tam sayım anket çalışmasına göre istimlakê tâbi arazi ve binalar için 326.691.324 TL. istimlak bedeli ödenmesi gerektiği tesbit edilmiştir. Ancak bu arada yapılan kısmî istimlak uygulamasının değerlendirilmesinden bu miktarın en az üç misli fazla tahakkuk edeceği anlaşılmış bulunmaktadır. Bu çalışmaya göre baraj sahası ile ilgili 7267 aileden 659'u bölge dışında oturmakta ve ancak buradaki arazileri dolayısıyla bahis konusu olmaktadır. Bölge içinde 6605 ailede 30.414 nüfus direkt olarak etkilenmekte ve 4961 ailede 23.236 nüfus yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. Bu anketlerde 2616 ailede 11.863 nüfus Devlet eliyle iskân istemiş, diğerleri ağırlıkla Elâzığ şehrine olmak üzere çeşitli şehirlere kendi gücü ile göçeceğini bildirmiştir.

Devlet eliyle iskân isteyenlere 19.996.732 TL. istimlak bedeli ödeneceği tesbit edilmiştir. Bu toplam istimlak bedelinin % 6'sıdır. Bu grup içinde istimlak bedelinin dağılımı ise birinci yarının % 0,6; İkinci yarının % 0,994 payı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan 2616 ailenin 2/3'ünün topraksız olduğu anlaşılmıştır. Bu grup ailelerin 2384'ü çiftçi, ortakçı, yarıçı, tarım işçisi ve 332'si küçük esnaf olarak hayatlarını kazanmaktadır.

Toplam nüfusun 1/3'ünün, Devlet eliyle iskân isteyenlerin 1/4'ünün okuma-yazma bildiği tesbit edilmiştir. Devlet eliyle iskân isteyenlerin 10.260'ının ana dili Türkçe, 2472'nün kürtçe, 6'sının zaracadır. Anket raporunda çeşitli nedenlerle evlerinde kürtçe konuşan birçok aile reisinin ana dilini Türkçe yazdırdığı kaydı vardır. Fakat anketçi gözlemleri ile nüfusun bütününe Türkçe konuşabildiği belirtilmektedir.

Keban Koordinasyon Kurulu'nun 8'inci mahdud iştirâklı toplantısında alınacak bir kararla Keban Baraj gölü sahasındaki mezkûr ailelerden Devlet eliyle iskânları gerekenleri; bunların tarımda ve sanayide iskânları ile Elâzığ civarında mesken edinme bakımlarından kesin tercihlerini; tarımda iskân istedikleri takdirde Keban, Güney Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden hangilerini tercih ettiklerini; mesken edinmede üç alternatif tipten hangilerini istediklerini tesbit üzere İmâr ve İskân Bakanlığınca taahhütname isteme şeklinde bir anket çalışması yapılmış bulunmaktadır. Bu çalışma ile 175 yerleşme yerinde 5170 ailenin tercihleri birinci ve ikinci derece olmak üzere tesbit edilmiştir. 37 yerleşme yerindeki aileler Devlet eliyle iskân istememiştir. 5170 ailenin taahhütnamelerde belirttikleri tercihleri aşağıda özetlenmiştir.

Birinci derecede tarım sektöründe iskân isteyen ailelerin sayısı 1712'dir. İkinci derece tercihlerine göre bu ailelerin: 678'i yerine tarımda iskân, 372'si sanayi kolunda istihdam, 662'si mesken istemektedir.

Birinci derecede sanayide istihdam isteyen ailelerin sayısı 1279'dur. İkinci derece tercihlerine göre bu ailelerin 775'i yine sanayide istihdam, 97'si tarımda iskân, 407'si mesken istemektedir.

Birinci derecede mesken isteyen ailelerin sayısı 2179'dur. İkinci derece tercihlerine göre bu ailelerin 1467'si yine mesken, 293'ü tarımda iskân ve 419'u sanayide istihdam istemektedir. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

I. ve II. Tercihlerine Göre Devlet Eliyle İskân İsteyen Ailelerin Dağılımı (Aile Sayısı)				
I. Birinci Derece Tercihleri		II. İkinci Derece Tercihleri		
Gruplar	Toplam	Tarım (a)	İstihdam (b)	Mesken (c)
1. Tarımda iskân isteyen	1712	678	372	662
2. Sanayide istihdam isteyenler	1279	97	775	407
3. Mesken isteyenler	2179	293	419	1467
GENEL TOPLAM	5170			

Birinci derecede tarımda iskân isteyen 1712 ailenin yeni iskân bölgeleri için tercihleri şöyle dağılım göstermiştir:

- a. 1262 aile Keban Gölü çevresi,
- b. 420 aile Güney Anadolu (Urfa havalisi)
- c. 30 aile Doğu Anadolu (Muş havalisi)

Elâzığ civarında mesken isteyen 2179 ailenin mesken tipleri tercihlerine göre dağılımı şöyledir.

- a. 15.000 TL. yaklaşık maliyetli iki odalı münferit hazır ev isteyen 438 aile.
- b. Bedeli karşılığı inşaata hazır arsa, proje yardımı ve 10.000 TL. kredi ile kendi evini yapmak isteyen 583 aile.
- c. İstimlâk bedelinden kesilmek şartıyla 35.000 TL. maliyetli üç odalı hazır ev isteyen 1157 aile.

Ancak daha önceki anket sonuçları ile karşılaştırıldığında ve taahhütname örneğinin Devlet eliyle iskân teşvik edici özelliği dikkate alındığında burada ortaya çıkan rakamların asıl ihtiyacın üstünde olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim ilgililere iskân masraflarından geri ödemeli olanlara karşılık olarak alacakları istimlâk bedellerini bankaya yatırmak durumunda oldukları söylenememiştir. Diğer yandan tahlütnamelerin plânlamayı kolaylaştıracak detayda bilgiyi toplayamamış olduğunu belirtmek gerekir. Bu bilgi taahhütnameyi dolduran aile reisinin eline geçecek yaklaşık istimlâk bedelinin ne olduğudur. Bu safhada, tercihleri belli olmuş bulunan grupları yeniden ele alarak 2. Ağustos tarihli resmî gazetede yayınlanan ilgili yönetmeliğin prensip ve öncelik sıraları muvacehesinde her ailenin durumunu tesbit etmek gerekmektedir.

II. İm kân lar ın Tes bit i İç in Yap ılan Ç a l ı ş m a l a r :

A. Mevzuat Yönünden :

Baraj inşaatı dolayısı ile sular altında kalacak kasaba, köy ve arazi hakkındaki 6541 sayılı Kanun, 29/4/1965 tarih ve 596 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Halen bu konuda özel bir mevzuat yoktur. İstimlâk işlemleri için genel 6830 sayılı Kanun yürürlükte. Topraklı iskânla ilgili olarak 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve bunu tadil eden Kanunlar bahis konusudur. Bu kanun ancak mahallî hak sahibi çift-

çilerin toprakla tatmininden sonra dışardan nüfus getirerek arta kalan toprakların bunlara verilebileceği esasını koymuştur. Sadece geri kalmış bölgelerde örnek köyler kurarak lider çiftçileri bu şarta bağlı olmaksızın yerleştirmek imkânı vardır.

2510 sayılı Göçmen İskân ile ilgili Kanunun İskân için arazi satın alma ve kamulaştırmaya imkân veren, yalnız toprak vermekle kalmayıp ziraat işletmenin bütün ihtiyaçlarının karşılanması ile geçiş devresinin sosyal yardım çalışmalarının sistemleştirilmesini öngören bir kanun tadili teklifi halen T.B.M.M. nin Özel bir Karma Komisyonunda incelenmektedir. Tadil teklifi ilgililerin iskân probleminin çözülmesinde kendi imkânları ile katılmalarına önem vermekte, milletlerarası teşekküllerin yardımları ve bütçeden transferlerin yapılabileceği bir iskân fonu kurmaktadır.

Diğer yandan mevcut durumda tarımdan sanayie Devlet eliyle nüfus arttırılmasına dair hiç bir kanun bulunmamaktadır. Keban Barajı dolayısıyla idare ilk defa böyle bir problemle karşılaşmaktadır. Bu tadil teklifi tarımdan sanayie geçişi sağhyarak sanayide istihdamla mevcut iskân problemini çözme imkânı da getirmektedir.

Bu kanun teklifinin müzakeresi uzun sürünce 1968 Bütçesine Köy İşleri Bakanlığı'nın teklifi ile Toprak İskân Genel Müdürlüğü Sermaye Teşekkülü ve Transferler (32.000) bölümüne 2,5 milyon liralık bir ödenek konmuştur. Bu ödenekle ilgili 2. Ağustos 1968 tarihli Resmî Gazetede Keban göl sahasından çıkacak nüfustan borçlandırılarak Devlet eliyle iskân edilecekler için arsa ve arazi satım alma veya kamulaştırma bedelinin sarf ve tahsisini belirtir yönetmelik yayınlanmıştır.

Bu Yönetmelik, bütçeden imkân verildiği takdirde, sanayi ve hizmetler sektörlerine aktarılacak nüfus için konut ve işyeri arsası temin etmeği mümkün kılmıştır.

Daralan vakit dikkate alındığında mevzuat güçlüklerinin bütçe kanunları ile ve kararnemelerle giderilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

B. Topraklı İskân Yönünden :

Keban Baraj alanından çıkacak nüfusun % 89'unun çiftçi oluşu, 2/3'ünün okuma-yazma bihneyişi ve yaşları dolayısı ile bazılarının başka şekilde hayatlarını kazanma imkânları bulunmayışı nedenleri ile bir kısım ailenin kaçınılmaz şekilde tekrar tarım sektöründe iskân edilmeleri gerekeceği düşüncesi ile, toprak imkânlarının araştırılması üzerinde önemle durulmuştur.

1964'de Göçmenler Özel İhtisas Komisyonunun yapmış olduğu hazine toprakları envanteri Köy İşleri Bakanlığı tarafından yeniden ele alınmış, köy envanter etüdüleri taranmıştır.

6-7 milyon hektar kadar olan bu topraklar hiçbir yerde toplu iskâna imkân vermeyecek şekilde dağınıktır ve kira veya fuzuli işgâl sureti ile halen pulluk altındadır. Dağıtım dolayısı ile her yıl bu kaynağın azalmakta olduğu bir gerçektir. Gerçekte bu toprakları işletenlerden istirdat ederek buralara dağınık şekilde bir iskân yapmak pahalılığı yanında, hukukî, idarî ve sosyal problemleri de yanında getirmesi bakımından mahsurlu olacaktır.

Ancak çalışmaların çeşitli safhalarında bu rakamların güvenilir olmadıkları, alanda gerçek bir sayım yapıldığında hazinenin lehine büyük gelişmeler olabileceği ilgililerce belirtilmiştir. Keban iskân sorununun zaman bakımından bu derece sıkışık olduğu bir devresinde, böyle bir çalışmaya karar verilse bile sonuçlarını beklemeye imkân kalmamıştır.

Bu durum karşısında; gerek Köy İşleri Bakanlığında çalışmış ve Keban İskân Sorununun bütünü hakkında tekliflerini ve taslak bir çalışma programını rapor halinde derlemiş bulunan Bakanlıklararası Kurulda, gerek Keban Koordinasyon Kurulunda ileri sürülmüş bulunan imkânlar, faydalı ve mahsurlu tarafları ile aşağıda özetlenmiştir.

1. İki Cırcıp Arası - Urfa :

Daha önce Ceylanpınar Çiftliğine bağlı olan bu arazi 1954 yılında 925 aileye dağıtılmıştır. 1021 parselde 108.767 dekar tutmaktadır.

Dağıtım aile büyüklüğü ve iskân ünitelerinin bütünlüğü dikkate alınmadan kura ile yapıldığından aynı hanenin aileleri dağınık yerlerde topraklandırılmış, birbirinin desteğine muhtaç aileler iskân ünitelerini terk ederek topraklarının başında kalamamıştır. Kendilerine donatım, bilgi, kredi yardımı da verilmediğinden ancak bir kısmı topraklarını kiraya verebilmişler, diğerleri buralarda tutunamamıştır.

4753 sayılı kanunun ilgili maddeleri işletilerek Nisan 1967 sonu itibariyle 856 parselde 88.808 dekar arazi köylüden geri alınmıştır. Halen mahkemede olan dosyalar karara bağlanmadıkça bu rakamın artması mümkündür.

1968 yılı Nisan ayı sonunda Hazine adına tescili tamamlanmış hukuken dağıtıma müsait arazi 85.509 dekadır.

500 Kebandan, 500 Kuzey Anadolu'da afete maruz nüfustan olmak zere dışardan 1000 aileyi burada yerleştirmek imkânı olduğu sanılıyordu. Ancak Köyişleri Bakanlığının sahada etüdler yapan Ceylânpınar Tarımsal Yerleşim Proje ve Uygulama Menejerliği tarafından düzenlenen bir raporda buraya dışardan bir iskânın mümkün görülmediği sebepleri ile ifade edilmektedir .

2. *Ceylânpınar Devlet Üretme Çiftliği :*

Tarım sektöründe toplu iskân için hazine arazilerinin ve iki Çırçıp arasındaki arazinin imkân vermemesi üzerine Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü hukukî yönden nizasız ve teknik yönden iki mahsul alınabilecek, entansif tarıma elverişli bir yerin aranması gerektiği ve bu arazinin sulama etüdlerinin tamamlanmış olduğu Ceylânpınar Devlet Üretme Çiftliğinden temin edilebileceği görüşünü Keban Koordinasyon Kuruluna getirmiştir. Devlet Su İşleri Barajın su tutma tarihine kadar kalan zamanda gerekli inşaatın yapılabilmesi için bir an önce bu konuda karar alınmasını istemiştir. Keban Koordinasyon Kurulu, Köyişleri Bakanlığı temsilcisinin itirazı ile burada tarımsal iskân için etüdlerin başlatılmasına 10.9.1968 tarihinde karar vermiştir. (Tarım Bakanlığından yetkili bir üye bu toplantıya katılmamıştır.)

Ceylânpınar Devlet Üretme Çiftliğinde yapılacak tarımsal iskânın faydalı ve mahzurlu tarafları şöyle özetlenebilir.

a. *Faydaları :*

(1) Ceylânpınar Devlet Üretme Çiftliğinden ayrılacak bu toprakların sulama etüdüleri tamamlanmıştır. Böylece kısa zamanda arazi developmam çalışmalarına geçme imkânı vardır.

(2) Ceylânpınar Çiftliği son taahhütname anketinde I. ci derecede tarımda iskân istemişlerle (1712 aile), birinci derecede istihdam veya mesken istemiş olup da bunlar sağlanamadığı takdirde tarımda iskân istemiş olanların (97 istihdam 293 meskenden olmak üzere 390 aile) hepsine yani 2102 aileye toplu iskân yeri sağlama imkânı vermektedir.

(3) Bakanlar Kurulunca karar verildiği takdirde bu arazinin Keban'dan çıkacak nüfusa tahsisi hukukî bir güçlük getirmemektedir. Ancak fiilî bir güçlük karşılaşılmaktadır.

(4) Burada iskân için toprak imkânı ve gerekli ödenek sağlandığı takdirde hemen yerleşim yerlerinin alt ve üst yapı inşaatına başlanabilir.

b. *Mahzurları :*

(1) Yalnız Urfa ili içinde Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğünün 1964 yılı etüdlerine göre 30.000 hiç topraksız aile bulunmaktadır. Buradaki DÜÇ'de dışardan getirilerek bir kısım nüfusun yerleştirilmesi ile bu bölgede toprak yüzünden belirli hale gelmiş olan sosyal gerginlikleri daha da arttıracak yeni çatışma unsurları ortaya çıkabilecektir.

(2) Bu taahhütname anketine birinci derecede tarımda iskân istediklerini bildiren 1712 aileden ancak 420'si Güney Doğu Anadolu'da (Urfa havalisinde) yerleştirilmelerini kabul etmiş, diğerlerinin büyük bir çoğunluğu (1262) aile Keban Gölü çevresinde kalmayı arzu ettiklerini belirtmiştir. Birinci veya ikinci derecede Keban'da iskânını isteyen 1600 aile civarındaki gruptan Keban bölgesinde arazi verilmediği takdirde sadece Elâzığ'da mesken isteyenler bu rakamın yarısını, mesken istemeyenler diğer yarısını teşkil etmektedir. Böylece Ceylânpmar DÜÇ'de topraklı iskân projesine rızaları ile katılacak ailelerin sayısının 450-500 olabileceği anlaşılmaktadır. Diğerlerini bu projeye ikna etmekte oldukça büyük güçlüklerle karşılaşılabilir.

Ayrıca Urfa havalisinde iskânlarını isteyenlerin ana dili araştırıldığına bunların iç iskân politikası yönünden Güneydoğuya yerleştirilmelerinin sakıncalı olduğu da ortaya çıkabilecektir.

(3) Keban bölgesinin iklimi ve toprak yapısı ile Urfa'nın iklimi ve toprak yapısı büyük farklılıklar taşımaktadır. Bu yüzden Keban bölgesinden buraya getirilecek nüfusun bölgedeki yeni şartlara intibak edememesi dolayısı ile iskân projesinin başarısızlıkla sonuçlanması tehlikesi vardır. Bundan önceki uygulamalarda bu bölgede olumsuz tecrübeler edinilmiştir.

(4) Bahis konusu iskânın yapılacağı arazide ancak sulama ile iskân mümkün olabilmektedir. Bu durum geleneksel tarım metotlarına alışmış olan köylünün iskân devresi içinde entansif tarıma geçirilmesini gerektirmektedir.

Sulama yeraltı suyu ile ve bazı yerlerde elektro pompaj sistemi ile yapılabilecektir. Toprak etüdlerinin istikşafi özellikte olması ve sulamanın yeraltı suları ile yapılmak mecburiyeti dolayısı ile uygulama safhasında projeyi büyük ölçüde tehlikeye sokabilecek teknik güçlüklerin ortaya çıkması bahis konusu olabilecektir. Yerleşim alanlarındaki inşaatı ve de-tay sulama kanallarıyla birlikte sulama sisteminin kurulmasını iskân için gerekli zamana yetiştirebilmek büyük organizasyonel güçlüklerin yenilen-

mesine bağlıdır. Ayrıca, elektro pompaj sisteminin işletilebilmesi için elektriğin bölgeye getirilebileceği zamanı beklemek gerekmektedir.

Diğer taraftan burada yapılacak iskânda köylünün kendisine sulu norm üzerinden verilen topraklarda hemen yabancı olduğu entansif tarım metodlarını uygulayarak geçimine yeterli (ki bu 10.720 TL. GSH olarak hesaplanmaktadır.) mahsul almağa başlaması beklenemeyeceğinden gerek bilgi aktarması ve teçhizatlandırma ve gerek sosyal yardım konusunda Devlet yönünde kısa vade içinde düşünülemeyecek özel destekleme çalışmalarını da öngörmek gerekmektedir.

Böylece entansif tarıma geçişle birlikte yapılmak durumunda olan tarımsal iskânı kısa vadeli bir çözüm olarak görmek imkânsızdır. İsrail, ziraat dışı belirli öğrenimi olan kişilere iyi teçhiz edilmiş, ihtisaslaşmış iskân inşaat kurumu; bölge plânlama ve tarım yayım teşkilâtları ve entansif ziraat konusunda ihtisaslaşmış müteahhitlik şirketlerinin yardımı ile bu tip geçişi ve iskânı ortalama 5 ydda gerçekleştirebilmektedir.

Bu tip çok yönlü organizasyonun iskân edilenler için sağlanabileceğini kabul etsek bile, Devletin özel destekleme programının mahalli halka da teşmil edilememesi halinde bu çevrede bazı sosyal çelişmelere yol açılması ihtimali vardır.

(5) Sadece birinci derecede topraklı iskân istemişlerin Ceylânın Devlet Üretim Çiftliği'nde yerleştirildiği düşünüldüğünde 1712, birinci derecede istihdam veya mesken istemişlerden ikinci derecede topraklı iskân istemişlerin de bu projeye dahil edildikleri kabul edildiğinde 2102 ailenin buraya iskânı için gerekebilecek Devlet masraflarının ön tahminleri (Köyİşleri Bakanlığı — Devlet Su İşleri hesaplarına göre) 321.550.000 TL. m bulmaktadır.

Devlet Su İşlerinin çözüm teklifinde Keban iskân probleminin topraklı iskân konusundaki bu maliyetlerine İmâr ve İskân Bakanlığı'nca Elâzığ'da mesken isteyenler için yapılmış ön maliyet tahmini olan 105 milyon TL., istihdam isteyenler için sadece yapılacak konut masrafları olan 38.370.000 TL. sım ilâve ettiğimizde 412.217.000 — 464.930.000 TL. ki diğer masraflarla yaklaşık olarak 450-500 milyon liralık bir malî porte ile karşılaşılmaktadır. Takribi olan bu rakkamların uygulamada daha da büyüme ihtimali vardır.

Bu hesaplar topraklı iskânın büyük tutulması ölçüsünde Keban iskân probleminin çözümünün büyük malî külfetler yükliyeceğini göstermektedir.

(6) Keban Barajı dolayısı ile tarım sektöründen kopacak nüfusun bir çok bakımdan zorlanarak ve büyük masraflar pahasına tekrar tarım sektöründe iskânları, ikinci Beş Yıllık Plânın sanayileşme hamlesi ve şehirleşmenin teşvik edilmesi prensiplerine aykırı düşmektedir. Aslında köylüler için kurulu sanayie geçiş, entansif tarıma geçişten daha kolaydır. Devlet yönünden ise bu geçişin programlama süresi kıyaslanamayacak kadar kısa ve organizasyonu çok daha basittir. Ayrıca sanayide ve tarımda işgücü verimlilikleri arasında üç misli fark olduğu da bilinmektedir.

Türkiye'de kurulu sanayide Keban'dan bir anda çıkacak nüfusun büyük kısmını mas etme kapasitesi bulunmadığı öne sürülebilir. Bu durumda yeni ve özel sanayi projelerinin ele alınmasının büe; memleket ihtiyaçları yönünden daha rasyonel, aile başına düşen yatırım itibariyle daha ekonomik (tarımda aile başına yatırım 160-180 bin TL., sanayide marjinal işgücü başına 40.000 TL., konut için 30.000 TL., toplam: 70.000 TL.), destekleme programının süresi bakımından daha kısa devrede sonuca varılabilir olduğu görülmektedir.

Ayrıca buradan çıkacak işgücünü öncelikle bu tip Sanayi projelerinin inşaat safhasında vasıfsız işçi olarak istihdam ederek veya yurt dışına öncelikle göndererek hem ilgililer bakımından sanayie geçişi kolaylaştırmak hem de gerekli istihdam alanlarının açılmasına kadar vakit kazanmak imkânı vardır. Bu tip çözümde aile reisine geçinebileceği ücretin temin edilmesi ilgililere kirada oturmak gücünü de vereceğinden konut probleminin çözümünde de belli bir rahatlık kazanılmış olacaktır.

(7) Ceylânınar D. Ü. Çiftliğinin arazisi halen 1.665.000 dönümdür. Ekilebilen arazi 800.000, fiilen ekilen arazi 400.000 dönüm civarındadır.

Bu çiftlik memleketimizin iyi kalitede ve büyük çapta tohumluk yetiştiren kurumudur. Halen ekilebilir topraklarının bütününi değerlendirememesine rağmen, bölgenin entansif tarıma geçişinde büyük rol oynamak durumundadır. Keban'dan çıkacak nüfus için düşünülen arazinin yer altı sulama projelerinin DSİ ye yaptırılmış olması bu toprakların sulu ziraate açılması ile programlaştırılmış bulunan yeni fonksiyonuna Çiftliğin hazırlıkları içinde önemli bir aşama olmuştur. Bu topraklardan 130 veya 160 bin dönümün alınması çiftliğin bütünlüğünü zedeliyerek bütün faaliyetlerini olumsuz etkiliyeceği gibi, özellikle giriştiği yeni görevinden vazgeçilmesini gerektirebilecektir.

Diğer taraftan Doğu illerinde hayvancılığın geliştirilmesi konusunda bu çiftliğin islah merkezi olarak büyük görev yüklenmesi bahis konusudur.

Yukardaki kapsamda çiftliğe yapılacak iskân en verimli toprakların hedef tuttuğundan bu konuda kendisinden bekleneni veremez duruma düşmesine yol açabilecektir.

Böyle bir iskânda bölge ve millî ölçülerde sebep olunabilecek zararları şimdiden tahmin etmeğe imkân yoktur.

Normal kaynaklardan topraklı iskân imkânlarının memleketimizde çok daralmış olması gerçeği karşısında yeni baraj inşaatlerinde açıkta kalacak nüfusu DÜÇ'ne yerleştirmek alışkanlığının başlatılması ziraî gelişim program için büyük tehlike teşkil etmektedir.

3. *Alp Aslan D.Ü.Ç. :*

Keban Koordinasyon Kurulunda Ceylânpınar'ın iklim farklılığı belirtilince bir imkân olarak Alpaslan çiftliği de ileri sürülmüş bulunmaktadır. Fakat bu çiftlikte Keban'dan çıkan ve topraklı iskânlarını isteyen ailelerin bütünüün toprak ihtiyaçlarını karşılayacak imkân yoktur. Ancak kısmî bir iskân yapılabilir. Ayrıca Ceylânpınar DÜÇ. için ileri sürülen fayda ve mahzurlar bazı farklılıklarla burası içinde bahis konusudur.

Muş'ta inşaat mevsiminin kısıtlılığı bu sefer bir mahzur olarak belirtilmektedir. Muş ilinde de tesbit edilen hiç topraksızların sayısı 10.500'ü bulmaktadır. Taahhütname anketinde Muş havalisinde iskân edilmelerini isteyen ailelerin sayısı sadece 30'dur. Aile başına topraklı iskân masrafları yüksek olmaktadır. Sanayileşme politikasına ve tarımsal gelişme programına aykırılık burası içinde varittir.

4. *M.S.B. Elindeki Eskiden Hava Alanları Yapılması İçin Ayrılmış Sahalar.*

Keban Koordinasyon Kurulu toplantılarında, İkinci Dünya Savaşı sırasında M.S.B. na hazineden devredilmiş fakat halen boş olan ve bazı yerlerde çok verimli toprakları kapsıyan, oldukça büyük toprak parçalarının sınırlı bir topraklı iskân uygulaması için düşünülebileceği ileri sürülmüştür. Ancak bunların buldukları bölgeler ve kapsadıkları alanlar hakkında tam bir malumat elde edilememiştir. Bu topraklarda bir iskân projesinin gerçekleştirilmesi halinde doğabilecek mahzurlar konusu da henüz araştırılmamıştır.

Aslında, çok sınırlı da tutulsa bir kısım nüfusun tarımda kaçınılmaz şekilde yerleştirilmesi zorunlu olacağından, diğer alternatifler arasında bu imkânın da değerlendirilmesi probleme bütünüyle bakmanın gereği olarak görülmektedir.

5. Arazi Satın Alma veya Kamulaştırma :

1968 Bütçe Kanunu Toprak ve İskân Genel Müdürlüğüne Keban'dan çıkacak nüfusun iskânı için gerekecek arazi ve arsa satın alma veya kamulaştırma imkânı vermektedir. Bu konuda çıkarılan yönetmelikten sonra arazi satma talebinde bulunanlar olmuştur. Köy İşleri Bakanlığı Keban Koordinasyon Kurulunda bu yolla 1970 sonuna kadar 200, 1971 sonuna kadar 500 aileyi tarım sektöründe yerleştirmek imkânı olduğunu bildirmiştir.

a. Faydaları :

(1) İskân isteyenlerin tercihlerine göre (bu bölgelerde satılık arazi bulunması şartıyla) iskânı düzenlemek imkânı vermektedir.

b. Mahzurları :

(1) Çok geniş arazilerin bulunamaması halinde genellikle dağınık iskân tipinde bir uygulama yapılabileceğinden, zaten yüksek olan tarımsal iskânın aile başına maliyeti daha da artabilecektir.

(2) Arazilerin bulunması, satın alınması ve inşaatın barajın dolma tarihine yetiştirilebilmesi için bazı organizasyonel güçlüklerin yenilmesi gerekebilecektir.

6. Z. B. nin Çiftçiyi Topraklandırma Kredisi :

Keban Koordinasyon Kurulunda muhakkak Devletin topraklı iskânı organize etmesinin şart olmadığı, Z. B. nin Çiftçiyi topraklandırma kredisi sistemini işletilerek topraklı iskân konusunda insiyatifin çiftçilere bırakılabileceği ifade edilmiştir.

a. Faydaları :

(aa) Çiftçiye kendi başına yerleşmek istediği yerde ve ölçekte ziraat işletmesini kurma imkânı vermektedir.

((bb) Devletin organizasyon mükellefiyetini büyük ölçüde azaltmaktadır.

(cc) Devlete yeterli kredi temini dışında bir malî güçlük getirmemekte, karşılıksız yapılması gerekebilecek masrafları asgariye indirmektedir.

b. Mahzuru :

(1) Kendi başlarına böyle bir teşebbüse girişemeyecek olanların durumuna bir çözüm getirmemektedir.

C. Sanayide İstihdam Yönünden :

1. Kurulu Sanayide İstihdam :

Devlet Plânlama Teşkilâtında kamu kuruluşlarının Doğu illerinde İkinci Beş Yıllık Plân devresinde 1971 yılı dahil ele alacakları sanayi projelerinde 3500-4000 arasında vasıfsız işçi ihtiyacı doğacağı tesbit edilmiştir.

Köyİşleri Bakanhğı'nın Bakanlıklar arası çalışmalarında kamu kuruluşlarına Keban'dan çıkacak nüfustan bir kısmına sanayi ve hizmetler sektöründe ayrabilecekleri vasıfsız işçi kontenjanı sorulmuş fakat bütün kuruluşları kapsayan kesin bir rakama ulaşılammıştır. Bir kısım kuruluşlarda 550-600 arasında bir imkân tesbit edilebilmiştir. Ancak, Bakanlar Kurulunun bir direktifi ile bütün kuruluşları yeni bir talep yapıldığında Çalışma Bakanlığınca 6/221 sayılı kararnameye göre öncelik tanımak suretiyle bunun mümkün olabileceği anlaşılmıştır.

Ayrıca, sadece kamu sektöründe değil, özel sektörde de Keban'dan çıkacak nüfusun bir kısmına istihdam imkânlarının araştırılması gerektiği belirtilmiştir.

Burada en büyük mahzur, kamu kuruluşlarının vasıfsız işçilerde bile en az ilkokul tahsili şartını aramasıdır. Yukarıda belirtildiği gibi Keban'dan çıkacak nüfusun ancak 1/3 ü okuma yazma bilmektedir. Bu bakımdan Keban'dan çıkacak nüfus için bu şartın okuma yazma bilme şeklinde değiştirilmesi, sanayi ve hizmetlerde istihdam edileceklerden okuma yazma biniyenlere özel bir istihdam öncesi eğitim programının hazırlanarak uygulanması gerekmektedir.

2. Keban'da Büyük İstimlâk Bedeli Alacakların Organizasyonu ile Oluşacak Yeni Sanayi Projelerin de İstihdam.

Birinci anket sonuçlarına göre Keban'da 50.000 (yani yeni duruma göre 150.000 TL.) den fazla istimlâk bedeli alacak ailelerin toplamı 1323 dir. Bunların ellerine geçecek miktar yaklaşık olarak 644.650.000 TL. dir. Bu paranın herhangi bir yöneltme yapılmadığı takdirde büyük ölçüde büyük merkezlerde arsa ve konut spekülâsyonuna ve hizmetler sektörüne kayacağı bilinmektedir. Halbuki ilgililere organizasyon, özellikle muhtemel sanayi kollarında sanayi projeleri sağlanabilirse, 933 sayılı kanunun getirdiği teşvik tedbirleri tanıtılıp sistemli bir şekilde uyarılmaları yapılırsa, bu paranın bir kısmını memleket açısından "rantable" yatırımlara çekme imkânı vardır. Hatta bazı projelerin Devletin kâr garantisi verdiği karma teşebbüslerce ele alınması da mümkün görülmektedir.

Böylece, yatırılacak her 100 milyon liranın 400 sanayi içi, 400 bu sanayiye bağlı hizmetler sektöründe olmak üzere 800 yeni istihdam imkânı yaratabileceği hesaplanmıştır.

3. *Küçük Sanayide İstihdam :*

Birinci anketlere göre Devlet eliyle iskânını isteyenlerden 332 aile reisi küçük sanayi ve sanat kollarında çalışmaktadır. Bunların yeni yerleşim yerlerinde konut ve iş yeri arsalarının temini yeni yönetmelik çerçevesinde mümkün olabilecektir. Konut, işyerleri, donatım ve işletme kredileri için iskân fonundan veya ilgili kredi kaynaklarından imkânlar bulunabilecektir. Ayrıca M. Eğitim Bakanlığı Köy İşleri Bakanlığındaki çalışmalar sırasında ve Keban Koordinasyon Kuruluna bunların mesleki görgü ve bilgilerini artırmak için özel bir program hazırlama yeteneğine sahip olduğunu bildirmiştir.

Yalnız uzun devrede geçerli olmayacak küçük sanat ve sanayi iş dallarında istihdam konusunda dikkatli olunması gerektiği tesbit edilmiştir.

4. *Yurt Dışında İstihdam :*

Keban'dan çıkacak nüfus içinden yurt dışına gönderilmek için aranan şartlara haiz olanlara öncelik verilebileceği Köy İşleri Bakanlığının Bakanlıklararası çalışmalarında belirtilmiştir.

5. *Devletin Geri Kalan Nüfusunun İstihdamı İçin Özel Sanayi ve Altyapı Projeleri Uygulanması :*

Bütün yukardaki imkânların kullanılmasına rağmen geride sanayide istihdamları gereken nüfus kalacak olursa, Milletlerarası kuruluşların özel proje finansman imkânlarını da araştırarak, işgücü yoğunluğu teknolojisine dayanan özel sanayi ve altyapı projelerinin kamu kuruluşlarıca düzenlenerek uygulanabileceği K. İ. Bakanlığı Bakanlıklar arası çalışmaları arasında ortaya atılmıştır.

D. *Konutlandırma Yönünden :*

1. *Sanayide İstihdam Edileceklerin Konutlandırılması :*

Topraklı iskân projelerinde konutlandırma iskân projesinin içinde düşünölmek durumundadır.

Sanayide istihdam konusunda aile reislerine geçinebilecekleri ücretin temini birinci derecede önem kazanmakta, konutlandırma konusunda bir ölçüde esneklik kazanılmaktadır. Ancak, iş yerlerinin bulunduğu yer-

lerde kiralık mesken bulunamaması halinde acil tedbir gerekmektedir. Diğer yerlerde Sosyal Sigortalar Sistemi içinde ilgililerin konutlandırılması sağlanabilecektir.

2. *Elâziğ'da Sadece Mesken İstiyenlerin Konutlandırılması :*

Son taahhütname anketlerinde sadece Elâziğ civarında mesken isteyen ailelerin sayısı 2179 dur. İmâr İskân Bakanlığının hesaplarına göre bunlardan 438 aile arsa bedeli hariç yaklaşık maliyeti 15.000 TL. olan 2 odalı münferit ev istemektedir. Bunun maliyeti 6.570.000 TL. tutmaktadır. 583 ü bedeli karşılığında inşaata hazır arsa, proje yardımı ile 10.000 TL. konut kredisi ile kendi evini yapmak istemektedir.

Bu grup için gereken finansman 5.830.000 TL. dir. 1157 si alacakları istimlâk bedelinden kesilmek üzere 35.000 TL. maliyetli 3 odalı hazır ev istemiştir. Bunun için gereken miktar 40.095.000 TL. dir. İmâr İskân Bakanlığı 52.895.000 TL. tutan konutlandırma masraflarına gerekli alt yapı masraflarının ilâvesiyle 105.000.000 TL. sıma bu projenin iki yıllık inşaat devresinde gerçekleştirilebileceğini Keban Koordinasyon Kurulunda ifade etmiştir.

E. **Organizasyon Yönünden :**

1. *Keban Koordinasyon Kurulu :*

Keban Barajının inşaatı dolayısıyla yapılacak çalışmalarda ilgili kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak üzere Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili Bakanlık müsteşarlarının katıldığı daimi bir Keban Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Özel Kararnameye göre; çalışmalar ilgili Bakanlıklarca yürütülecek, çalışmaların izlenmesi, işbirliğinin sağlanması ve tıkanıklıkların giderilmesi konusunda kurul kanun teklifine kadar gerekli tedbirleri alabilecektir.

2. *İskân İcra Komitesi :*

Keban Koordinasyon Kurulu 10.9.1968 günlü 9. uncu toplantısında ilgili kuruluş temsilcilerinin katıldığı bir İskân İcra Komitesi kurmuştur. Bu komite iskân problemini bütünüyle ele alarak projeler hazırlıyacak ve bunların uygulanmasından sorumlu olacaktır.

3. Köy İşleri Bakanlığının Başkanlığında Çalışan Bakanlıklararası Keban İskân Komisyonu :

6.6.1967 tarihinden itibaren Köy İşleri Bakanlığı'nın başkanlığında ilgili Bakanlık ve kuruluşların katıldığı "Bakanlıklararası Keban İskân probleminin çözümü hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda bu konuda yapılması gereken çalışmaları ve sorumlu daireleri belirten bir taslak çalışma programına da yer verilmiştir.

4. Köy İşleri Bakanlığı Keban İskân Grup Amirliği :

Köy İşleri Bakanlığı sahada çalışmak üzere bir grup âmirliği kurmuştur.

5. Bu Yönetmeliğin 14. maddesine göre Vali veya yetkilendireceği Vali Muavininin başkanlığında uygulama yapılacak illerde defterdar, Toprak ve İskân, Teknik Ziraat, Bayındırlık, Müdürleri ve Tapu Bölge Md. veya ekip başmühendisleri ve Tapu sicil muhafızından kurulu satın alma komisyonları kurulabilecektir. Bu komisyonlar kadastro ölçüleri yapılmış olan arazi ve arsaları teklif alma, açık eksilme veya pazarlık usulü ile satın alabileceklerdir.

6. Keban'da Büyük İstimlâk Bedeli Alacakların Organizasyonu :

Keban'da büyük istimplâk bedeli alacaklar arasında bir organizasyon kurarak sanayi projelerine yatırım, yapmak üzere mahallî Sanayi Odasının liderliğinde bir Holding kurulmuş bulunmaktadır.

Amerikan Tempo Şirketi bu istimplâk bedellerinin yöneltilebileceği sanayi projelerinin etüdlerini yapmaktadır.

7. Eğitim Organizasyonu :

Millî Eğitim Bakanlığı Keban iskân problemi ile ilgili Sanayi öncesi eğitim programlarını yürütebilecek organizasyonu kurabileceğini Köy İşleri Bakanlığının Keban İskân Komisyonunda ve Keban Koordinasyon Kurulunda ifade etmiştir.

8. Dünya Gıda Programının Keban İskân Projesi :

Köy İşleri Bakanlığı, Keban İskân projelerinde kullanılmak üzere D. G. P. dan 30 milyon liralık gıda yardımı projesinin esasları üzerinde ilgililerle mutabakat temin etmiş ve bir proje hazırlayarak DPT ve ilgili kuruluşlara sunmuştur.

S o n u ç :

1969 Programı problemin karşısında çeşitli imkânları ve alternatif çözümleri değerlendiren ve aşağıda özetlediğimiz genel prensipleri vazerlemiştir.

1 — Topraklı iskân sanayi ve hizmetlere aktarılamıyacak nüfusla sınırlı tutulacak, bunun için gerekli arazi normal kaynaklardan sağlanacaktır.

2 — Devlet eliyle iskânı gereken nüfusun sanayi ve hizmetler sektörüne aktarılması için özel bir program uygulanacaktır.

3 — Sanayi ve hizmetlerde istihdamları sağlananlara uzun vadeli konut kredi sistemi içinde, alacakları istimplâk bedeli muvacehesinde Devletin özel desteğine ihtiyacı olmayanlara kısa vadeli kredi sağlanarak ve inşaat organizasyonunda kolaylık gösterilerek konutlandırma problemi çözülmektedir.

4 — Bu yerleştirme projesi için gerekecek kuruluşlararası işbirliği, Keban İskân İcra Heyeti etrafında teşkilatlanma suretiyle sağlanacaktır.

Keban İskân İcra Heyeti bu genel prensipler içinde kalarak halen 200 milyonluk mali porte içinde bir program hazırlanmış bulunmaktadır. Ancak 1969 yılında sağlanması gereken ödenek çeşitli nedenlerle bütçeye konmamıştır. Şimdi karşılaşılan en sınırlayıcı güçlük, gerekli finansmanın ek ödenek kanunu ile 1969 inşaat mevsiminin değerlendirilebileceği bir zamana sağlanabilmesidir.